

ЗМІСТ

Ідеологія державотворення	3	Валерій КОРНІЄНКО — Держава: ідол та ідеал
На трибуну сесії	16	Віктор МЕЛЬНИЧЕНКО — Вертикаль управління. Поваження і відповідальність
Самоврядування. Утвердження дією	30	Роман ХОМЕНЕЦЬ — Хоча й без мандата
	38	Михайло ФЕДЧИШИН, Володимир ФРОНЧКО — Новий АТУ України і місце самоврядування: характер взаємозв'язку
	47	Олексій НЕСКОРОМНИЙ, Станіслав ТЕТЕРУК — Постійні і тимчасові контрольні комісії. Вектор пошуків і дій
	58	Василь СОСНОВ — Ставка на сільські комунальні підприємства
Економічна політика	64	Ірина ЧУКАЄВА — Особливості досягнення Україною енергетичної безпеки
	74	Іван МІХАСІОК, Степан САЖИНЕЦЬ — Становлення приватного власника на селі
Соціальні орієнтири	80	Віктор ПОНЕДІЛКО — Примарність пільг
Політичний процес. Український контекст	89	Олександр РЖАВСЬКИЙ — Громадянином бути зобов'язаний!
Гуманітарні цінності	96	Алла ПОТАПОВА — Ми всі ще разбрасываем камні...
Наука. Національний потенціал	111	Віктор САХНО — Радіація готова спокотувати гріхи
Точка зору	124	Віктор БОРЩЕВСЬКИЙ, Олександр ОЛІЙНИК — «Адміністративний ринок» України: витоки та наслідки
	134	Едвард АФОНІН, Андрій МАРТИНОВ — Проблема свободи та порядку, або Бельгійський варіант для української перспективи
Зворотний зв'язок	153	Сергій РАСПОПІН — Виноростання ніколи не пізно
Бібліографія. Дайджест. Інформація	157	Євген ЛУК'ЯНЕНКО — «Море пізнання» і «квітка на надгробок»

Ідеологія державотворення

Валерій КОРНІЄНКО,
кандидат
історичних наук
(м. Вінниця)

ДЕРЖАВА: ІДОЛ ТА ІДЕАЛ

... Ми насамперед мусимо намагатися трансформувати створену нами громіздку, всюдисущу державу у скромну, більш розумну, яка прагне не командувати суспільством, а служити йому.

Мішель Крозьє

ВІДДАВНА людство мріяло про ідеальну державу, водночас роблячи марні спроби втілити її в реальну дійсність. Але годі вважати, що лише в деяких країнах були спроби її створення. Вони йдуть у таку історичну глибину, що випереджають усіх відомих нам утопістів. Утім, «ідеальна держава» Платона, «Град божий» Августина, «Місто Сонця» Томасо Кампанелі, «Утопія» Томаса Мора, «царство розуму» просвітителів та інші так і залишилися в історії суспільної думки, не втілюючись у дійсність. Чи можна знайти реальну основу для побудови держави, спроможної задовольнити багатовікові ідеали про щастя і справедливість?

Певна річ, уже слово «держава» говорить за себе досить відверто: держати — значить утримувати разом; вона є силою, що збирає, гуртує, людей. Держава — це уречевлена спільність народу. Але ж люди, зазвичай, різні: в кожного свої погляди, мотиви, смаки, знову ж таки, ідеали. А всім їм протистоїть інституційно реалізований стан співжиття, як-от військо, міліція, чиновництво, вища бюрократія, а крім того — інститути права, моралі, традицій

тощо. Тож на яких засадах ми сьогодні зібрані в єдність? Питання залишається відкритим. Імовірно, його постійна "відкритість" і водночас бажання бачити ідеал держави здійсненим пов'язані з одним із найбільших самообманів людства, коли реальна держава перетворювалася (чи її перетворювали) на культ, ідол. Якщо з ідеалом пов'язували деяку романтичну мрію про майбутнє, то ідол — це певна застигла даність, що претендує на роль здійсненого ідеалу. Історія не раз виявляла важкі соціальні, інтелектуальні, етичні наслідки поклоніння ідеалу як ідолу. Люди ставали його заручниками. Відкритим залишається питання і про те, де проходить межа між державою як ідеалом і державою як ідолом, хто чи що визначає її.

Ділячись своїми міркуваннями, я маю на меті провести деякі — зрозуміло, лише загальні — паралелі і відмінності між цими поняттями, тобто державою-ідеалом і ворожою до людської особистості державою-ідолом.

Держава як ідеал

Ще за часів стародавніх греків з'являються перші спроби усвідомити можливість існування таких відносин у суспільстві, такої держави, які могли б задовольнити вимоги всіх. Щоправда, ні греки, ні пізніше римляни не знали поняття "держава". Воно з'явилося набагато пізніше завдяки, насамперед, Макіавеллі. Тому стосовно стародавніх греків і римлян це поняття ми вживаємо умовно. Греки оперували категорією "поліс", а римляни — "республіка", "імперія".

Держава — найпотужніший соціальний механізм, що обмежує свободу діяльності людини. Вона з'явилась на історично сформованому додержавному культурному ґрунті. Стародавні ідеали про вільне життя, так само як і уявлення про панування тотема, батька, керманіча, переносилися в державність, трансформувалися в політичних ідеалах. У багатьох суспільних груп у стародавні часи панували ідеали не лише перспективного, а й ретроспективного плану ("золотий вік"), ідеали просторово віддалені, але нібито вже здійснені ("далека земля"), ідеали, що очікують прихестя тієї сили, що може їх реалізувати ("очікуваний" або "рятівник, який повертається") тощо. Всі вони знаходили своє відображення в історичних легендах, фольклорі.

У відомому міфі про Епітемея, Прометей і Гермеса, що

розповідає Платон у діалозі "Протагор", Прометей краде вогонь, і люди за допомогою цього дарунка опановують уміння підтримувати своє існування, проте їм ще не вистачає вміння жити суспільством. Спроби збиратися разом і рятуватися, будуючи міста, закінчувалися невдачею, тому що без політичного мистецтва люди кривдили один одного і гинули. Тоді олігархічний олімп приймає рішення ввести серед людей совісність і правду, щоб вони об'єднували їх струнким суспільним порядком. Вісник волі богів Гермес запитує Зевса про характер розподілу громадянської доблесті (сьогодні це займає і нашу свідомість): "Чи не розподілити їх так, як розподілене вміння? А розподілено воно ось як: одного, що володіє, скажімо, справою лікування, вистачає на багатьох, що не розуміються на цьому; те саме і з усіма іншими майстрами. Виходить, правду і совісність мені теж так установити серед людей або ж дати їх усім?" "Усім, — сказав Зевс, — нехай усі будуть до цього причетні; не бувати державі, якщо тільки деякі будуть причетні до них, як бувають причетні до інших знань. І закон поклади на мене, щоб усякого, хто не може бути причетним до совісності і правди, вбивати як виразку суспільства"¹. Отже, совісність і правда — це та перша головна засада, на якій повинна була, згідно з міфом, триматися держава.

У VIII–VII сторіччях до нашої ери виникають давньогрецькі міста-держави. Це епоха розквіту рабовласницьких відносин, полісної організації суспільства. В цей період значною мірою і переборюються первісна неподільність індивіда з родоплемінним колективом, повне ототожнення особистісного і суспільного. Формою, з якою грецька думка пов'язувала уявлення про нормальний державний устрій, була невеличка община. Тому ідеал досконалої автаркії — самодостатньої і незалежної общини — почав домінувати в політичній думці стародавньої Греції. Ідеал гармонійного спільного життя, участь в якому мала бути головною втіхою для кожного громадянина — провідна думка у грецькій політичній теорії.

І Платон, і Аристотель, наприклад, підкреслювали несамостійність індивіда, його безперечну залежність від поліса. Аристотель не сумнівався в тому, що індивід з огляду на свою природу, а не випадкові обставини, живучи поза державою, є недорозвиненою в моральному сенсі істотою або надлюдиною². Спираючись на цифри, наведені

Аристотелем в його “Конституції Афін”, можна впевнитися, що будь-якого року один громадянин із шести міг брати участь в управлінні державою. А якщо громадянин не виконував жодних державних обов’язків, він усе-таки міг регулярно 10 разів на рік брати участь в обговоренні політичних питань на загальній асамблеї громадян. Обговорення державних справ — формальне чи неформальне — було однією з головних розваг та інтересів його життя.

Старогрецьким мислителям здавалося, що тільки в невеличкому і легко доступному для огляду полісі можуть бути добре законодавство і порядок. З цього приводу відомий дослідник античності С. Утченко зазначав, що “незліченна множина чеснот об’єднувалася неначе загальним і єдиним стрижнем, а саме інтересами і благом держави, а всі пороки зводилися до єдиної основи — задоволення виключно особистих інтересів, що беруть гору над інтересами громадянськими, суспільними”³.

Але характерне для полісної самосвідомості зведення уявлень про соціальну справедливість до інтересів громадянської общини мало той наслідок, що людина й община в цілому керувалися цими принципами лише в межах внутрішньообщинних відносин, а на інші общини вони не поширювалися. Інтереси громадян були не так роз’єднані, вони не розпадалися надто різко, а всі зосереджувалися на місті. Їхнє мистецтво було громадянським мистецтвом. Їхня релігія — це релігія міста, а релігійними святами були громадянські торжества. Навіть їхні засоби існування залежали від міста частіше, ніж у сучасному житті. Отже, для греків місто було життям укупі; його устрій, за словами Аристотеля, був радше “способом життя”, ніж правовою структурою; і, як наслідок, основоположною думкою у грецькій політичній теорії була гармонія цього спільного життя. Між його розмаїтими аспектами майже не робилося різниці. “Для греків, — наголошує Дж. Себайн, — теорія міста була водночас і етикою, і соціологією, і економікою, а також політикою в її вужчому теперішньому розумінні”⁴. Навіть будь-які скоєні поза межами міста насильство і злочин не переслідувалися громадянами поліса і розглядалися як справедливі, хоча і несли в собі частку зла.

Певна річ, проблеми рівності, справедливості, влади, особистості обговорювалися греками досить ретельно. Починаючи від Піфагора і закінчуючи Аристотелем вони були

конструктивними параметрами політичного ідеалу стародавніх греків, ідеалу, пов’язаного з існуванням і функціонуванням поліса. Ми можемо точно констатувати значення, яке держава мала для афінян. Воно відображено в уславленому “Надгробному слові”, що його приписують Періклові, провідникові демократії, і яке нібито було виголошено на честь солдатів, полеглих у перший рік великої війни зі Спартою. Сучасні дослідники історії політичної думки Дж. Себайн і Т. Торсон узагалі вважають, що в історичній літературі ніколи не було кращого викладу політичного ідеалу⁵. Гордість, з якою афінянин дивився на своє місто, любов, з якою він ставився до своєї участі в громадському житті міста, й моральне значення афінської демократії проглядаються в кожному рядку. Періклова промова, вочевидь, мала на меті пробудити у слухачів усвідомлення міста як їхньої найдорогоціннішої власності, а також як чогось найкориснішого, чому вони могли присвятити своє життя.

“Я хотів би, щоб ви день у день споглядали велич Афін, — говорить Перікл, — поки не сповинетесь любові до них; а коли вас вразить видовище їхньої слави, згадайте, що цю імперію створили люди, які знали свій обов’язок і мали сміливість виконати його, яких у годину незгоди ніколи не полишав страх безчестя і які, коли їхні наміри зазнавали поразки, не дозволяли, щоб їхні чесноти були втрачені для країни, а беззастережно офірували своє життя як найширші жертви на її вівтар”. Отже, над усіма фракціями, над усіма меншими групами будь-якого кшталту стояв поліс, який надавав їм усім значення й вартості. “Надгробне слово” було вираженням справжнього ідеалу грецького політичного життя. Це життя було позначене тією інтимністю, яку теперішній людині важко асоціювати з політикою. З іншого боку, афінський політичний ідеал можна підсумувати однією фразою — як поняття вільного громадянина у вільній державі.

Жоден із народів, які жили після афінян, не ставив перед собою ідеал громадянської свободи, на який не впливають ані його інститути, ані його філософія. Народні маси все більше набували визначального значення в державі, й принцип народоправства як єдино справедливого і закономірного зразка правління стає традиційною підставою політики, догматом, в якому хотіли бачити сутність ідеального державного правління.

Для стародавнього Риму політичним ідеалом був сам Рим. Проте якщо говорити про виникнення сталих елементів політичного ідеалу, змішана форма правління була одним з перших прикладів.

Релігійний ідеал був ілюзорним. Але його політичний характер пов'язаний із тим, що не тільки церква, а й держава стояла на підвалинах ідеалу "царства Божого" і вбачала своє найвище завдання щодо людського життя в пануванні над ним релігійного начала. Тому можна вважати, що "Град Божий" св. Августина — це одна з перших, так би мовити, офіційних спроб перетворення ідеалу на ідола. Це пов'язано з тим, що сама церква претендувала на роль держави в суспільстві, а тому свою "ідеальність" мусила обґрунтувати спочатку теоретично. Проте однією з характерних функціональних особливостей релігійного ідеалу став принцип примусового універсалізму, який призвів до лиховісної практики церковної інквізиції: вірити примушували силою. З цього боку ідеальність релігійної держави ставала велими сумнівною. З іншого боку — релігійний ідеал зробив якісний крок у розвитку гуманізму. Він апелював не лише до страху, а й до любові, милосердя, співчуття. Він був звернений до людини, хоча і підтверджував рівність ілюзорну, рівність у царстві Божому. Цей принцип має ще один доволі важливий аспект — проголошення рівності етнічної. Християнство не могло миритися з людськими жертвопринесеннями, з розумінням людини лише як члена свого племені, етнічної спільноти. Вироблені християнством моральні закони — загальнолюдська гуманістична цінність, що має безперечне значення. Проте цінності, висунуті релігією, дали змогу вирішити суперечності релігійного ідеалу на користь гуманізму лише тоді, коли в суспільстві почали відбуватися відповідні соціальні зміни, впорядковані політичною думкою епохи Відродження.

Уявлення епохи Відродження про ідеальну державу переборюють двоїстість "царства Божого", маючи на меті власний успіх людини в житті. Цей ідеал в ембріональному стані містить певні компоненти і класичного буржуазного ідеалу, пов'язаного з Просвітництвом та ідеалом правової держави: формальна рівність перед законом, освячення приватної власності тощо. Важливо й те, що мислителі епохи Відродження не залишили поза увагою багату теоретичну спадщину античності й постійно зверталися до неї, черпаю-

чи з її джерела гуманістичні ідеї та критерії істинності своїх поглядів, хоча деякі з учених і не поділяли думки стародавніх щодо найкращого державного устрою.

Надалі прагнення мислителів епохи Просвітництва, а також соціалістів-утопістів, класиків марксизму наблизити реалізацію споконвічної мрії людства, зробити комуністичний ідеал конкретною метою життєдіяльності існуючої держави, визначити його в цілому як ідеал історії, а не просто історичний ідеал, було психологічно зрозумілим, але, як виявилось, нереальним. Утвердження такого ідеалу як безпосереднього регулятора поведінки людей обернулося для нашого суспільства декларативністю. До того ж, з точки зору "ідеальної держави", вочевидь існував парадокс: за теорією класиків марксизму досягнення комунізму передбачало взагалі зникнення держави як такої. Втім, у 30-х роках ХХ сторіччя, коли переглядалася ідея відмирання держави і права, відомий радянський юрист Є. Пашуканіс, обґрунтовуючи необхідність подальшого зміцнення державного апарату як для ідеологічного впливу, так і для застосування насильства, розкритикував теорію про те, що "... реальний процес відмирання почався з самої Жовтневої революції і що тим більше цей процес відмирання має відбуватися вже повним ходом у період ліквідації класів і побудови безкласового соціалістичного суспільства"⁶.

Держава як ідол

Тоталітарна система державної влади в умовах диктатури пролетаріату не була, звичайно, державою в повному розумінні (як публічна організація політичної влади). Скоріше, це була організація монопольної влади беззмінно правлячої комуністичної партії. По суті, цей тоталітаризм означав не відмирання держави, а створення партії-держави, екстраординарної системи політичної диктатури правлячої партії. Тоталітарна диктатура так само не була державою, як і її норми не були правом. Тобто в ідеальній тоталітарній державі права в його об'єктивному розумінні не існує. Дж. Оруелл у своїй антиутопії "1984" писав про тоталітарну державу Океанію, де "... протизаконного взагалі нічого не існувало, оскільки не існувало більше самих законів"⁷.

Уже на початку ХХ сторіччя авторитаризм та тоталітаризм проводили свою "мовчазну роботу" зі створення держави-

ідола. Звісно, про ідеал тут не йшлося: тоталітаризм обох його різновидах — лівий (комунізм) і правий (фашизм) — були крайньою формою придушення індивіда системою влади. Сьогодні важливо зазначити, що правототалітарні режими Гітлера чи Муссоліні відійшли вже в минуле, тоді як у посткомуністичній Україні сліди тоталітаризму ще свіжі й дотепер впливають на ментальність і свідомість людей.

Теоретичні засади держави-ідола було створено ще Томасом Гоббсом, коли (XVII ст.) у світ вийшли його твори "Елементи законів, природних і політичних", "Про громадянина про державу і владу" ("Левіафан"). Саме в цей період Європі виникла ідея громадянського суспільства, яка згодом стала однією з центральних соціально-політичних ідей усього Нового часу, аж до наших днів. У ній саме й вирішується суперечність природного в людині і розумного в політиці. Держава охороняє природні права громадян, а суспільство стримує природні спонування влади до панування.

З огляду на це постає питання, яке сьогодні, очевидно, ще актуальніше, ніж у часи Гоббса: чи може держава бути добродісною настільки, щоб замінити або зробити зайвими чесноти громадян? Уже Гоббс усвідомлював цю проблему, але в його теорії немає місця державній чесноті. Він був далеким від того, щоб ідеалізувати вихідний стан людини в суспільстві. "У природному стані, — писав він, — до того як вони (люди) об'єдналися в суспільство, була війна. Війна всіх проти всіх"¹⁸. Причину такого стану Гоббс бачить у "природженій жадобі", егоїстичності всіх бажань людини. Але природний інстинкт самозбереження змушує людину обмежити свою пристрасть заради власної користі й укласти суспільний договір. Тому Гоббс виводить 12 законів, які вимагають від людей прагнення до миру, виконання угод, відмови від насильства і пригнічення прав інших людей. Для того щоб ці закони дотримувалися всіма, на думку Гоббса, необхідна сила. Такою силою і є держава. Вона отримує свою легітимність, або мандат на подолання стану війни в результаті угоди між усіма членами співтовариства. Суспільство, що виникало на основі цієї угоди, розглядалося як еквівалент держави і її законів.

Саме абсолютна влада держави і є гарантом миру та реалізації природних законів. Саме з його ідей виростає згодом уся школа тоталітарних вчень, суть яких у тому,

що громадяни існують для держави, а не навпаки. Втім, це окрема проблема країни, де існував культ держави. Дуже сильний він був, наприклад, у Німеччині за часів кайзера Вільгельма, але насамперед — у "Третньому рейху" і фашистській Італії. У вульгаризованій формі він знаходив своє вираження в абсурдних, людиноненависницьких формулах: "Держава — все. Ти — ніщо". Водночас це ґрунтувалося на сумнівних, спекулятивних, а часом і містичних аргументах. Держава — це "хід Бога у світі"¹⁹. Держава має перевагу перед індивідом, бо вона "вічна", тоді як індивіди смертні і т. д. Спостерігалися спроби обґрунтувати всесилля держави за допомогою метафізичних доказів. Скажімо, М. Бердяєв у "Філософії нерівності" відстоював думку про те, що держава має "онтологічне", божественне походження, виправдовував її "необхідну жорсткість". Ліберал П. Струве також убачав у державі "соборну особистість".

Работливість перед державою виникла ще в царській Росії: тут велетенська армія чиновництва, корумпована, неосвічена, свавільна, була підвальною дійсності. Більшовики підхопили цю систему схиляння перед державою і розвинули її. Комуністичний апарат не обмежився зміною мундиру, як це іноді здається на перший погляд. Секретарі обкомів і райкомів не були просто копіями губернаторів і городничих. Тоталітарна держава більшовиків спромоглася одержавити весь вільний простір, який ще залишався. Але відмінність полягала не лише в суттєвому розширенні периметра державної влади, а насамперед у з'єднанні культу держави із зовсім новим елементом — культом партії, якому ідеологічно належало перше місце. З одного боку, розвивалася та догідливість, з якою вимовлялося слово "державна", з іншого боку — ширій, хоча і дещо моторошний пафос держави, "державності".

Таке ідолопоклонницьке ставлення до держави вижило і в посткомуністичний період. Сторіччями царизм, а в останні кілька десятиліть комунізм формували систему цінностей, позначену абсолютною асиметрією держави і громадянина. Іноді це називалося "діалектичною єдністю суспільних і особистих інтересів". Але в будь-якому конкретному питанні теорії чи практики було зрозумілим, що державі належить зовсім недіалектична перевага, для обґрунтування якої годилися будь-які аргументи. Тож сумнозвісний генеральний

прокурор СРСР Вишинський, який одночасно був "теоретиком права", пояснював, що підсудний повинен доводити свою невинність, тому що прокурор — це не просто приватна особа, він — представник держави. Тобто представник чогось такого, що незаперечно вище будь-якої особи на лаві підсудних. А отже, держава заслуговує на більшу довіру, ніж будь-який громадянин.

Не випадково головною перешкодою ментального плану шляху вільної особистої ініціативи є благоговіння перед державою. Держава, мовою психоаналітиків, перебрала на себе функції Батька. Громадянин, у свою чергу, набув інфантильних рис, не наслідкувався втручатися в її справи. Наслідком цієї ситуації стало постійне очікування провідних вказівок чи покарань від держави — так дитина чекає в батька розв'язання всіх проблем. І як закономірність — виникає так званий культ особи. А це означало, що з особистісних принципів у розвитку країни покінчено. Так, за словами В. Кантора, була створена російська катастрофа¹⁰.

Загальновідомо, що свідки сталінських репресій зазвичай говорили, що вірили органам НКВС і не знали про беззаконня, які чинилися, не здогадувалися про них. Якщо і здогадувалися, то думали, що все дозволено заради соціалістичного виховання народу — все, аж до вигадання злочинів, яких не було. Тому що немає мобілізованості без батога і немає порядку без страху.

Старий робітник, який будував у 1933 році Уралмаш згадував: "Та не можна було не саджати нашого брата. Адже хто такі ми були? Сільські тихоходи: зранку — ударили, ввечері — шалапутні. А працювати треба було з повною віддачею, на знос... Ми, звичайно, здогадувалися, що саджали і безвинних. Але інакше — як налагодити дисципліну? Щоб покінчити з нехлюйством, треба було сидити нехлюя її оголосити його шкідником. І немає значення, кого — хоч за жеребом: нехлюйство ми всі за собою знали. Потрібний був загальний страх, грізний, політичний. Без цього ми не перевиховалися б у робітники ...

— Ну, а якщо Вас самого б засудили так — і безвинно, за жеребом?

— Що ж, я скарг уряду не писав би... Вчора товариш взяли мені в повчання, сьогодні моя черга — нехай інші стануть людьми ..."¹¹.

Вивчення таких свідчень дуже важливе. Вони свідчать

про рівень, на якому довго перебувала (і чи не перебуває й досі) правосвідомість народу.

Поклоніння державі тривалий час було пов'язане з визнанням за нею "позаполітичної" значущості, тому поняття "Батьківщини" і "держави" сприймалися практично як рівнозначні. Йдеться про силу держави у світовому масштабі. Інтенсивна емоційна підтримка громадянином своєї держави мала очевидну компенсаторну функцію — особливо в розмовах з іноземцями чи взагалі у відповідь на критику з-за кордону. Адже радянському громадянину важко було пишатися своїми життєвими умовами, як і своїми правами. Проте він був гордий за свою державу як наддержаву, якої всі бояться.

Етатистські доктрини притаманні як комунізму, так і фашизму. Але якщо фашистська ідеологія (особливо її італійський варіант) прямо говорила про державу як про самоціль і в будь-якому разі вважала, що вона є цінністю сама по собі, то комуністична ідеологія проповідувала етатизм лише тією мірою, якою держава розглядалася як засіб вирішення класових суперечностей і побудови комуністичного суспільства. Насправді було інакше. Держава-ідол знайшла своє втілення в обох формах тоталітаризму. Її фашистський, націонал-соціалістичний варіант, хоч і був трохи гнучкішим, але таким самим могутнім, як і комуністичний. Останньому вдавалося притулювати людську особистість протягом набагато тривалішого часу, залишивши й дотепер більше наслідків у її свідомості.

ТОЖ на яких засадах ми сьогодні зібрані в єдність? Що є основою нашої державної сув'язі? Яка держава нам потрібна? Полеміка довкола цих питань і досі нуртує у вищих ешелонах влади. І досить часто адепти та представники політичних партій (яких виникло вже більше сотні) доводять її до абсурду. Втім, принаймні, вже зрозуміло:

1. Ми проти держави-ідола. Та "дається взнаки авторитарно-етатистська традиція, вкорінена в усій історії, в ритуалах, дисциплінарних механізмах та дискурсі влади нашої так званої радянської держави. В центрі цієї традиції стоїть особа, суб'єкт влади, який здебільшого визначає надправові чи позаправові правила суспільної гри. Ці пра-

вила є зворотним боком усіляких утопій"¹². Ще й досі сьогодні в глибинах масової свідомості збереглось коріння держави-ідола й рудименти карального патерналізму як скажімо, туга за сильною рукою. З іншого боку, сьогодні для нас держава — це втілена в інституціях сила для охорони, підтримки, реалізації національної ідеї, тобто цінностей етнонаціонального культурного співжиття. Етнонаціональна модель наголошує на такому розумінні держави, коли остання розглядається насамперед як охоронна сила. Але якщо йдеться про виживання України кажуть захисники такої моделі, то ми краще згодні жити в монархічній Україні (читай — авторитарно-неототалітарній етнодержаві), аніж у так званій загальнодемократичній Україні¹³. Гасла сильної держави "державності" — головні ознаки такої моделі, такої розуміння сучасних завдань української держави. Ця модель робить ставку на міцну державну владу. Втім, чи далеко звідси до держави-ідола?

2. Ми за реалізацію держави-ідеалу, хоча зрозуміло, що досягти його неможливо, але за всіх часів людство мало потребу в ідеалі, як у принципі бажаного¹⁴. Але який він наш ідеал, до якого ми прагнемо? Підсумовуючи результати своїх досліджень, соціологічна служба Соціс-Гелла ще в 1994 році дійшла висновку, що переважна більшість населення (74 відсотки) впевнена: наша держава в цілому йде в помилковому напрямі¹⁵. Який же напрям громадяни України вважають правильним? Соціологічні дослідження вітчизняних учених засвідчують, що політичні орієнтації українського суспільства залишаються усталено невизначеними, що впливає з результатів соціологічного моніторингу, здійсненого Н. Паніною та Є. Головаховою. Якщо в 1994 році прихильників капіталізму підтримувало 12,7 відсотка опитаних, у 1997 році — лише 10,1 відсотка. Відповідно не могли визначити своєї позиції: у 1994 році — 19,3 відсотка опитаних, у 1997 — 23,1¹⁶. Це означає, що українське суспільство не хоче повертатися назад і може рухатися вперед. А отже, підтверджується думка політолога В. Горбатенка про внутрішню нестабільність суспільства, а також про перехідний характер його держави. Перехідний до чого?

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Аристотель. Афинская полития. — М., 1937. — С. 14–15.
- ² Аристотель. Политика. — Соч. — Т. 4. — С. 378.
- ³ Утченко С. Л. Историки Рима. — М., 1969. — С. 10.
- ⁴ Себайн Дж., Торсон Т. История политической думки. — К.: Основа, 1997. — С. 42.
- ⁵ Вказ. праця. — С. 41.
- ⁶ Пашуканис Е. Государство при социализме // Сов. Государство. — 1936. — № 3. — С. 5.
- ⁷ Оруэлл Дж. 1984 // Оруэлл Дж. "1984" и эссе разных лет. — М., 1989. — С. 25.
- ⁸ Гоббс Т. Избранные сочинения. — Т. 1. — М., 1964. — С. 307.
- ⁹ Див.: Гегель Г.-В.-Ф. Философия права. — М., 1990. — С. 284.
- ¹⁰ Кантор В. К. Личность и власть в России: сотворение катастрофы // Вопросы философии. — 1998. — № 7. — С. 21.
- ¹¹ Про соціальні корені правового нігілізму // Квінтесенція: філософський альманах. — М., 1990.
- ¹² Білий О. Спадщина авторитарної особи // Українська державність у ХХ столітті. — К.: Політична думка, 1996. — С. 337–338.
- ¹³ Бистрицький Є. Рятівний етатизм // Українська державність у ХХ столітті. — К.: Політична думка, 1996. — С. 335.
- ¹⁴ Новиков А. А. О парадоксах идеала // Идеал, утопия и критическая рефлексия / В. А. Лекторский. — М., 1996. — С. 142.
- ¹⁵ Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Украина: альтернатива поступу: критика исторического досвіду. — К., 1996. — С. 519.
- ¹⁶ Див.: Горбатенко В. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. — К.: Академія, 1999. — С. 134–135.